

Medzinárodný okrúhly stôl

Kyjev, 7. a 8. november 2018

Marian GAJDOŠ

Medzinárodný okrúhly stôl Rozpad rakúsko-uhorskej monarchie a problémy vytvárania národných štátov v stredovýchodnej Európe. K 100. výročiu vzniku ČSR, UNR, ZUNR a obnovenia poľského štátu. / Розпад австро-угорської монархії та проблеми національного державотворення в центральній-східній Європі. До 100-річчя утворення ЧСР, УНР, ЗУНР та відродження Польської держави.

Do rámca akcií k 100. výročiu ukončenia prvej svetovej vojny a významných geopolitických zmien, ktoré na začiatku 20. storočia v Európe spôsobili vznik nových štátnych útvarov, prispelo aj rokovanie pri okrúhlym stole, ktoré sa uskutočnilo v rámci zasadania bilaterálnej Slovensko-ukrajinskej komisie historikov (7. a 8. novembra 2018 v Kyjeve v priestoroch Ústavu dejín Ukrajiny Národnej akadémie vied Ukrajiny – ÚDU NANU). Podujatie, nazvané *Rozpad rakúsko-uhorskej monarchie a problémy vytvárania národných štátov v strednej a východnej Európe* pripravil ÚDU NANU v spolupráci so Slovensko-ukrajinskou komisiou historikov vo priestoroch svojho sídla na Hruševského ul. 4 v Kyjeve. Aktívne sa ho zúčastnilo viac ako 40 odborníkov reprezentujúcich popredné univerzitné a akademické pracoviská z Poľska, Ukrajiny a Slovenska.

Už úvodné vystúpenie akademika Valerija A. Smolyja, riaditeľa ÚDU NANU dalo rokovaniam silný pracovný náboj. Vo svojom príhovore venoval pozornosť nielen imperiálnym záujmom a ich vplyvu na formovanie Európy, ale upozornil aj na vplyv ideológií a interdisciplinárny charakter skúmanej témy, čomu zodpovedala široká škála zastúpených vedeckých a univerzitných inštitúcií. V tejto súvislosti zdôraznil potrebu názorovej tolerancie pri hľadaní riešení zložitých otázok. To potvrdili aj spolupredsedia komisie Henadij Boriak a Marian Gajdoš, ktorí vo svojich príhovoroch konštatovali, že Slovensko-ukrajinská komisia historikov počas svojho pôsobenia neraz venovala pozornosť citlivým otázkam našich dejín, ku ktorým jej členovia nevedeli vždy zaujať zhodné stanovisko. Ocenil Smolyj, že napriek tomu, názorová polemika bola vždy maximálne korektná a tolerantná.

Moderátor podujatia, člen korešpondent NANU Henadij Boriak, upriamil pozornosť účastníkov na štátotvorné aspekty formovania nových štátov v stredovýchodnej a juhovýchodnej Európe v povojnovom období a upozornil na rozdielnú sociálno-politickú situáciu krajín, v ktorých žili Ukrajinci. Navrhol účastníkom „okrúhleho stola“ orientovať odbornú diskusiu aj na otázku formovania ukrajinskej štátnosti ako plnohodnotnej zložky celoeurópskych štátotvorných procesov.

Prof. Andrij Martynov, DrSc., (ÚDU NANU) v referáte *Rozpad impérií a formovanie versaillesko-washingtonského systému medzinárodných vzťahov* poskytol analytický pohľad na technológiu vytvárania systému medzinárodných vzťahov po prvej svetovej vojne. Poukázal na faktory, ktoré od vzniku versailleského systému boli v medzištátnych vzťahoch pociťované ako problémové. Zaujali aj argumenty autora o príčinách pádu impérií, účinnosti bezpečnostnej politiky popredných európskych

Slovensko-ukrajinská komisia historikov na Veľvyslanectve Slovenskej republiky na Ukrajine

demokratických štátov, aktivitách Ligy národov, vplyve svetovej hospodárskej krízy na zintenzívnenie medzinárodných vzťahov. A. Martynov pripomenul tiež ideu Paneurópskej únie, ktorej autorom bol Richard Mikuláš Coudenhove-Kalergi.

Problematiku migrácie v strednej a východnej Európe ako jeden z dôsledkov rozpadu predvojnových impérií nastolil doc. PhDr. Michal Šmigel, CSc., (Filozofická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici) v príspevku *Kolaps impérií a migrácia obyvateľov strednej a východnej Európy na konci prvej svetovej vojny a v povojnových rokoch*. Osobitnú pozornosť venoval postaveniu zajatcov ruskej armády v zajateckých táboroch na českom a moravskom území, pričom zdôraznil, že v historiografii stále nie sú jasné osobitosti ich repatriácie, ktorá bola komplikovaná vojensko-politickým vývojom na Slovensku v roku 1919.

Pomerne rozsiahlym tematickým blokom boli výskumné problémy týkajúce sa medzietnických vzťahov v Československej republike (ČSR). PaedDr. Marian Gajdoš, CSc., zo Spoločenskovedného ústavu Centra spoločenských a psychologických vied Slovenskej akadémie vied v Košiciach (SvÚ CSPV SAV) v príspevku *Vznik ČSR a determinanty národnostnej politiky* hovoril o základných podmienkach a vplyvoch na vývoj národnostnej politiky po vzniku ČSR. Zdôraznil, že hlavným cieľom bolo vytvárať konštruktívne vzťahy s najpočetnejšími národnostnými menšinami (Nemci, Maďari, Poliaci, Rusíni, Ukrajinci, Židia). Pripomenul, že vláda vychádzala v ústrety národno-kultúrnym požiadavkám menšín avšak s podmienkou, že nebudú proti československej štátnosti. Počas diskusie sa účastníci okrúhleho stola zhodli, že kontroverznou otázkou v tej dobe bola rôzna miera národného vedomia občanov ČSR, ako aj kritériá a dôvody, ktoré ich pri sčítaní obyvateľstva v roku 1921 motivovali prihlásiť sa k určitej národnosti.

Základnou ideou vystúpenia člena korešpondenta NANU Stepana Vidňanského (ÚDU NANU) boli postoje T. G. Masaryka k revolučným udalostiam na Ukrajine v rokoch 1917–1918. V referáte *Tomáš Garrique Masaryk a ukrajinská revolúcia v rokoch 1917–1921* analyzoval názory T. G. Masaryka na spoločenské a politické procesy na Ukrajine v uvedenom období, ako aj dôvody, ktoré ho viedli k podpore ukrajinskej vlády. Zároveň vysvetlil príčiny zmeny Masarykovej pozície v súvislosti s obratom zahraničnopolitickej orientácie Centrálnej rady v roku 1918, ako aj dopad toho rozhodnutia na československé légie a na neho osobne.

PhDr. Stanislav Konečný, CSc., (SvÚ CSPV SAV) v príspevku *Vznik Československej republiky a slovenská otázka v rokoch 1918–1919* hovoril o formovaní československej štátnej správy na Slovensku v rokoch 1918–1919. Akcentoval pritom otázky, ktoré bolo potrebné riešiť v súvislosti s vojenskými operáciami proti maďarským jednotkám (vrátane armády Maďarskej republiky rad). Poukázal na problémy, pred ktorými stál minister s plnou mocou pre správu Slovenska – Vavro Šrobár: maďarská iredenta, pozemková reforma, nedostatok kvalifikovaných pracovníkov pročeskoslovenskej orientácie v štátnej administratíve, polícii, justícii, školstve a ostatných zložkách nového štátu.

Doc. Ivan Borovec, CSc., (Kamjanec-Podil'skij nacionálny universytet Ivana Ohienka) vo vystúpení na tému *Pittsburská česko-slovenská deklarácia z roku 1918: politické a historiografické interpretácie* analyzoval text Pittsburskej dohody. Dospel k záveru, že bolo by vhodnejšie nepoužívať termín dohoda, ale deklarácia – vyhlásenie, vzhľadom k tomu, že uvedený dokument neobsahoval vzájomné záväzky a pokiaľ išlo o postavenie Slovenska v Československu, preferoval českú stranu. I. Borovec pozornosť venoval aj historiografii výkladu Pittsburskej dohody a jej využívaniu v politickom boji medzi Prahou a slovenskými autonomistami v medzivojnovom období.

Prof. PhDr. Peter Švorc, CSc., (Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove) vo vystúpení *Uhorskí Rusíni a ich päť štátotvorných koncepcií (1918–1919)* analyzoval základné dobové názory na otázku vymedzenia teritória osídleného Rusínmi. Zároveň prezentoval možné alternatívy štátoprávneho riešenia ich postavenia, ktoré prichádzali do úvahy na začiatku 20. storočia. Do úvahy prichádzala: autonómia územia osídleného Rusínmi v rámci Uhorska; územie osídlené Rusínmi ako súčasť Ukrajiny; kondomínium demokratického Ruska; samostatná Karpatská Rus (územie Podkarpatskej Rusi; severovýchodného Slovenska, západná Halič, Bukovina); autonómne územie v rámci ČSR.

Doc. Ihor Lichtej, CSc., (Fakulta histórie a medzinárodných vzťahov Užhorodskej národnej univerzity) v referáte nazvanom *Formovanie štruktúry verejnej správy a administratívneho systému Podkarpatskej Rusi v rokoch 1919–1921* sa zamerával na proces vytvárania štátnej správy a administratívy na Podkarpatskej Rusi (PR) po jej pripojení k ČSR. Pri rozbere normatívnych aktov osobitnú pozornosť venoval Generálnemu štatútu pre organizáciu a administráciu PR a jeho úpravám. V tejto súvislosti načrtnul aj niektoré problémy v činnosti Direktória ako dočasnej autonómnej vlády i guvernéra G. Žatkoviča. Zdôraznil, že ich úloha bola z väčšej časti formálna a suplovaná centrálnymi štátnymi orgánmi.

Účastníkov rokovania svojim vystúpením venovanom diplomatickým aktivitám UNR v rokoch 1917–1924 zaujala prof. Iryna Maťaš, DrSc., (ÚDU NANU). V príspevku *Vznik Ukrajinskej národnej republiky (UNR) a zrod národnej diplomatickej a kon-*

zularnej služby hovorila o personálnom stave ukrajinského diplomatického a konzularneho zboru tých rokov. Osobitnú pozornosť venovala diplomatickým vzťahom Hajtmanátu s predstaviteľmi centrálnych mocností a všimla si niektoré aspekty diplomatických služieb vedenia UNR a ZUNR. Konštatovala, že po nastolení boľševickej vlády na Ukrajine, činnosť ukrajinskej diplomatickej misie za hranicami pokračovala de facto do mája 1924. Pri príležitosti vyhlásenia nezávislosti Ukrajiny 22. augusta 1992, posledný exilový prezident UNR Mykola Pavľuk, odovzdal v Kyjeve prvému prezidentovi nezávislej Ukrajiny Leonidovi Kravčukovi symboly UNR a dekrét o nástupníctve.

Problematike diplomacie sa venoval aj prof. Ihor Dackiv, DrSc., (Ternopiľská národná obchodno-ekonomická univerzita) v referáte *Brestský mier 1918 v dejinách ukrajinskej diplomacie*. Konštatoval, že nemecké pozvanie delegácie Centrálnej rady na rokovanie do Brestu bolo prvým prejavom medzinárodného uznania ukrajinského štátu. I. Dackiv upozornil na problémy, ktorým čelili ukrajinskí diplomati v Breste: úplne negatívna reakcia boľševickej delegácie na všetky návrhy ukrajinskej strany; negatívny postoj rakúsko-uhorskej delegácie k myšlienke jednoty ukrajinského etnického územia; tlak na ukrajinských vyjednávačov zo strany nemeckej delegácie. Záver jeho vystúpenia svedčí o tom, že napriek rôznym hodnoteniam Brestskej zmluvy v historiografii sa táto stala prvým oficiálnym medzinárodným právnym aktom, ktorý v oblasti zahraničnej politiky uznal existenciu nezávislej UNR.

Oleksandr Rubľov, DrSc., (ÚDU NANU) vo veľmi zaujímavom vystúpení nazvanom *Západoukrajinská ľudová republika vo verejnej diskusii USSR v rokoch 1950 – 1970* hovoril o perzekúcií výskumníkov venujúcich sa problematike ZUNR v rokoch 1950 – 1970 a o ideologických dôsledkoch pre nich. O. Rubľov analyzoval proces perzekúcie vedcov na príklade ľvovského historika O. Karpenka, ktorý vo svojom článku *o povahe revolučného hnutia vo východnej Haliči v roku 1918*, uverejnenom v roku 1958, t. j. v období tzv. „chruščovského oteplenia“, vyslovil názor, že *vyhlásenie ZUNR bolo dôsledkom ľudového povstania*. Následne bol obvinený z „nacionalistickej interpretácie udalostí“. Na tomto príklade O. Rubľov poukázal na skutočnosť, že aj keď XX. zjazd KSSZ odstránil niektoré obmedzenia stalinistickej éry, miera slobody pre riadny vedecký výskum stále ostala nedostatočná.

S témou týkajúcou sa kontaktov a spolupráce medzi odborníkmi z univerzitných a akademických pracovísk rôznych krajín, bez ohľadu na ich geopolitické postavenie, vystúpila Oksana Ivanenko, CSc., (ÚDU NANU). V príspevku *Medzikultúrny dialóg na pozadí zhoršovania medzinárodných vzťahov v Európe v predvečer prvej svetovej vojny* uviedla konkrétne príklady organizovania spoločných medzinárodných podujatí, napr. vo Viedni, Budapešti, Prahe, ako aj účasť jednotlivých odborníkov na zahraničných stážach a ich prínos nielen pre rozvoj vedy a kultúry, ale aj medziludských vzťahov.

Vo všeobecnosti rokovanie „okrúhleho stola“ je možné charakterizovať ako podnetné a myšlienkovito obohacujúce. Jeho účastníci aktívne vstupovali do diskusie, pričom iniciovali objasňujúce informácie súvisiace s politickým vývojom na Ukrajine v rokoch 1917 – 1918 a vzájomnými vzťahmi vtedajších predstaviteľov ukrajinskej vlády s okolitými susedmi. Rovnako záujem vzbudili aj otázky týkajúce sa otázok historických zdrojov pre formovanie národných štátov a problematiky medzinárodnej spolupráce v strednej a východnej Európe v minulosti a dnes. Účastníci ro-

kovania sa zhodli, že výskum inkriminovanej problematiky potrebuje koordinovanú spoluprácu a vzájomnú toleranciu.

Dňa 8. novembra Slovensko-ukrajinská komisia historikov vo svojej činnosti pokračovala interným programom. Pred začatím rokovania boli členovia komisie prijatí na Veľvyslanectve SR v Kyjeve, kde so zástupcom veľvyslanca Romanom Žatkom a tajomníkom veľvyslanectva Branislavom Gallom, diskutovali o doterajšej činnosti komisie, ako aj o možnostiach spolupráce s veľvyslanectvom. Hovorilo sa aj o diferencovanom prístupe k vnímaniu rusínskeho etnika na Slovensku a na Ukrajine. R. Žatko ocenil doterajšiu činnosť komisie, ktorá pôsobí už od roku 1993 a vyslovil nádej, že jej práca bude i naďalej prispievať k vzájomnému prehlbovaniu poznatkov o histórii našich krajín. Zdôraznil význam spolupráce historikov Slovenska a Ukrajiny, najmä pre budúce generácie. Účastníci stretnutia, ktoré sa nieslo v otvorenej a neformálnej atmosfére, došli k záveru, že by bolo vhodné a reálne možné vzájomne využívať potenciál, ktorý poskytuje veľvyslanectvo a komisia na rôzne spoločenské a prípadne aj edukačné iniciatívy. Zúčastnení vzájomne vyjadrili pripravenosť podporovať podobné aktivity.

Po prijatí na Veľvyslanectve SR práca komisie historikov pokračovala v ÚDU NANU. Z ukrajinskej strany sa rokovania zúčastnili: H. V. Boriak (spolupredseda komisie), S. V. Vidňanskýj, I. I. Borovec, O. S. Rubľov, I. M. Lichtej. Slovenskú časť komisie reprezentovali: M. Gajdoš (spolupredseda), S. Konečný, P. Švorc a M. Šmigel'. Členovia komisie zhodne konštatovali, že od vzniku komisie sa vykonal značný kus práce pri prehlbovaní ukrajinsko-slovenskej spolupráce v oblasti historickej vedy. Najmä na Ukrajine boli pripravené viaceré dizertačné práce, ktoré viedol S. V. Vidňanskýj, a to o slovenských dejinách a ukrajinsko-slovenských vzťahoch.

Na druhej strane slovenskí kolegovia garantovali odborné stáže vedeckých pracovníkov a doktorandov z Ukrajiny počas ich pobytov na Slovensku a vypracovali stanoviská k ich dizertáciám a iným odborným prácam. Osvedčila sa aj prax, že niektorí členovia komisie sú navzájom zastúpení v redakčných radách časopisov svojich materských pracovísk. Spoločne realizovali medzinárodné projekty, ktorých výstupy sa stretli s pozitívnym ohlasom tak na odborných fórach, ako aj v praxi. Ako príklad môžeme uviesť projekty venované problematike cezhraničných kontaktov.

Podarilo sa preklenúť aj dlhodobý problém zasadania komisie len na slovenskej strane. Najmä v ostatných piatich rokoch pracovné stretnutia majú svoj systém. Vysoko pozitívne bola hodnotená publikačná práca jednotlivých členov komisie v predchádzajúcich piatich rokoch.

Živý záujem vyvolal návrh H. Borjaka týkajúci sa perspektívneho zamerania spoločného výskumu. H. Borjak inicioval prípravu publikácie encyklopedického charakteru s pracovným názvom *Ukrajina a Slovensko: spoločná minulosť a súčasnosť* s paralelnou prezentáciou názorov a hodnotení ukrajinských a slovenských historikov na rovnaké udalosti a procesy s približným počtom hesiel okolo sto. Bolo dohodnuté, že obe časti komisie sa týmto návrhom budú zaoberať.

Na záver stretnutia ukrajinskí kolegovia konštatovali, že rokovanie medzinárodného „okrúhleho stola“ a zasadanie komisie slovenských a ukrajinských historikov sa stali významným príspevkom k rozvoju ukrajinskej slovakistiky a slovenskej ukrajinistiky.